

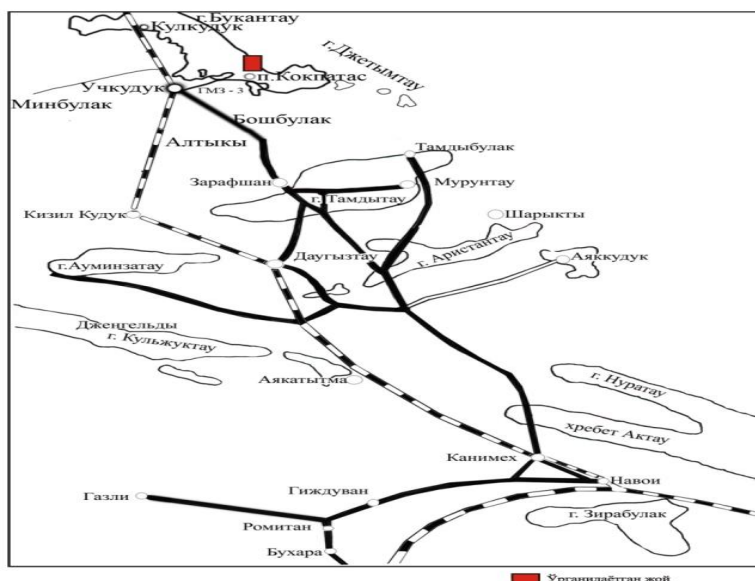
Собирова Д. Н - Геология фанлари университети 4-босқич талабаси

Рўзиев А. Ш- Геология фанлари университети 4-босқич талабаси

Аннотация. Ушбу мақолада ҳудуднинг геологик ва гидрогеологик шароитлари ўрганилган. Бундан ташқари Кокпатас ер ости сув кони ҳудудидаги булоқларнинг химик таркиби Курлов формуласи бўйича тузилди ҳамда минерализацияси ва сув сарфи келтирилди. Сувли қатламининг ётиши шароитлари ва циркуляция характериға кўра ҳудуднинг ер ости сувлари турларға ажратилди.

Калит сўзлар. Олтин кони, регион, континентал иқлим, атмосфера ёгинлари, сувли горизонт, Курлов формуласи, химик таркиби, сув сарфи.

Истикболли Кокпатас олтин кони Марказий Қизилқум регионида, Бўкантов тизмасининг жанубий-шарқий қисмида ва Жетимтау тоғининг ғарбий томонида жойлашган (1-расм). Тадқиқот ҳудуди маъмурий жиҳатдан Навоий вилоятининг Учқудуқ туманига мансуб бўлиб, Кокпатас посёлкасининг шимолий томонида жойлашган.

1-расм. Ҳудуднинг шархий харитаси.

Кокпатос маъдан майдони 80 км² майдонни эгаллагани ҳолда умумий номи Бўкантов бўлган ва палеозой ётқизиқларидан иборат тоғлар системасининг Марказий қисмида жойлашгандир. Бўкантов тоғлари тизими Кокпатос, Олтинтов, Жетимтов ва яна хусусан Бўкантов тоғларидан таркиб топган. Ушбу геоструктуралар Марказий Қизилқум провинциясининг шимолий қисмида умумий майдони 2.5 минг км² майдонни эгаллаган ҳолда субкентлик йўналишидаги тоғлар зонасини ташкил этади.

Тадқиқот ҳудудида чўлларга ҳос, кескин континентал иқлим ҳукм суради. Ёзда қуруқ ва иссиқ иқлим, қишда эса унча узоқ давом этмайдиган совуқ иқлим кузатилади. Ёз ойларида ҳарорат +45° гача, қишда эса (-30)° гача етади.

Атмосфера ёғинларининг йиллик ўртача ёғин миқдори кейинги йилларда 122-135 мм лар атрофида бўлмоқда. Ёз мавсуми одатда қуруқ келади, ёғингарчилик кам бўлади. Тез-тез кучли шамол эсиб туради, баъзан шамол кучли бўронга айланади ва қум, чанг зарраларини катта масофага кўчиради. Тезлиги 20 м/с ва ундан ҳам юқори бўлган шамол пайтида маҳаллий алоқа йўллари (тупроқ йўллар, сўқмоқлар) қум билан ёпилиб қолади, шунда уларнинг иш фаолиятини ушлаб туриш учун доимо тозалаб туриш лозим бўлади. Қиш кунлари баъзан ёққан қор 30-40 см гача калинликда бўлади. Аёзда ер юзаси 30-40 см гача музлайди.

Тадқиқот ҳудудида доимо оқар сув ва ер юзаси булоқлари мавжуд эмас. Худуд рельефининг суст табақаланганлиги ва бўшоқ жинсларининг кенг ривожланганлиги ҳамда тўртламчи ётқизиқларнинг яхши сув ўтказиш қобилиятига эга эканлиги ер ости сувлари шаклланишидаги асосий омиллардир.

Худуднинг тоғли қисмларида ер ости сувлари шаклланиши асосан атмосфера ёғинлари миқдорига боғлиқ. Тоғ олди ва текислик қисмида эса атмосфера ёғинлари билан бирга тоғ томондан оқиб келувчи ер ости сувлари оқими ҳам аҳамият касб этади.

Сувли қатламнинг ётиш шароити ва циркуляция характерига кўра қуйидагича ер ости сувлари турлари фарқланади:

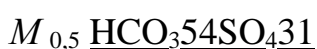
I. Палеозой метаморфик қатламларидаги дарзликлар сувлари.

II. Бўр системаси ётқизикларидаги қатламлараро дарзлик-ғоваклик сувлари.

В.М.Фомин (1961) маълумотларида дарзлик сувлари билан таъминланувчи булоқ ва қудуқларни сарфи 0,1 л/с дан 0,01 л/с гача ўзгаришлиги айтилади. Водийни маркази ва чекка қисмида қудуқни ёки булоқни сарфи турлича бўлиши мумкин. С.А.Кушнаря (1940) ни маълумотлари бўйича Аякаши қудуқлари таҳлил этилганида, водийни ён бағрда жойлашган биринчи қудуқ 1000 та қўйни таъминлаган бўлса, марказий қисмдаги иккинчи қудуқ эса 500 та қўйни суғорганлиги тўғрисида маълумотлар мавжуд. Бу ҳолат бошқа булоқларда ҳам кузатилган. Қудуқлардаги сувли горизонтни ётиш чуқурлиги 1,5 дан 6,0 м ташкил этади.

Кўлқудуқ (22) ва ирлир (24) булоқлари Тубаберган ва Боздонтау тоғ тизмаларида жойлашган бўлиб, сув ушловчи тоғ жинс – девон оҳақтош ҳисобланади. Сув тоза, тиниқ, хидсиз, чучук, ёқимли таъмли. Қуруқлик қолдиғи 0,9 г/л. В.М.Фомин (1951) маълумотлари бўйича Кўлқудуқ булоғини сарфи 0,6 дан 0,9 л/сек эканлиги айтилади. Булоқда ҳар доим сув чиқиб туради.

Ирлир (24) булоқлари 6 та бўлиб, сув сарфини йиғиндиси 4,25 л/сек ни ташкил этади. Сув чучук, тоза, хидсиз, таъми ёқимли, қуруқлик қолдиғи 0,520 г/л. Химик таркиби Курлов формуласи бўйича қуйидагича:

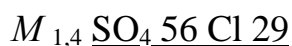
Булоқ ҳар доим ҳаракатда.

Кўлқудуқ ва Ирлир булоғи битта паралел чизикда ва Букантауни жанубий ён бағридан ўтган тектоник ёриқда жойлашган.

Кўлқудуқ ва Ирлир булоқларини захирасини тўлдирувчи манба, барча эҳтимоллик бўйича фақатгина атмосфера ёғинларидаги инфильтрациядан, ташқари чуқурликдаги сув оқими ҳам бўлиши мумкин.

Эффузив-чўкинди қатлами Букантау тоғ массивини ғарбий тугалланишида ва девон оҳақтошининг шимолий чегарасида бўйлаб

чўзилган. Унда Карабулак (1,2,3) ва Кангашар (4) кудуқлар гуруҳи жойлашган. Ҳаммаси разломлар зонасида жойлашган. Сув тузли (шўр) ва фақат молларни суғориш учун ишлатишга хизмат қилади. Қуруклик қолдиғи 1,5 дан 2,7 г/л ни ташкил этади. Чуқурлик ётиши 1,7 дан 4,5 м, қатлам қалинлиги 0,5-0,7 м. Химик таркиби Курлов формуласи бўйича қуйидагича:

Букантау интрузияларида битта гуруҳ булоқлари (Жарликап, 7) жойлашган. Булоқни суви нисбатан сифатли бўлиб, гидро-карбонатли-натрийли ҳисобланади. Қуруклик қолдиғи 0,76 дан 0,48 г/л гача ни ташкил этади. Сувни сарфи 800 л/сут. (0,009 л/сек).

Алтинтау гранитли массивида 5 кудуқлар (Сарапан-38, Дербез-36, Минбой-34, 33, Жиланди-41, Мечет-40) ва 2 булоқлар гуруҳи (Айтим-37, Ходжахмат-35) жойлашган. Қудуқлардаги сувни сарфи 0,1 дан 0,01 л/сек гачани ташкил этади. Сув мавжуд бўлган қатламни қалинлиги 0,3 – 1.6 м дан иборат. Айтим булоғида сувни сарфи 1,2 л/сек га етади. Бу булоқ бутун Айтим аулини сув билан таъминлайди.

Булоқни суви тоза, тиниқ, хидсиз, чучук ёки кучсиз шўрроқ. Қуруклик қолдиғини миқдори 0,6 дан 2,7 г/л гача ни ташкил этади. Н.Е.Граждана таснифи бўйича Жиланди, Дербез, Ходжахмат ва Айтим сув пунтларидаги сув ичишга яроқли бўлиб, минерализацияси бўйича сульфат-натрийли ҳисобланади. Курлов формуласи бўйича химик таркиби қуйидагича:

Гранит дарзликларида ер ости сувини айланиши айланиши натижасида Кокпотас сув пункти ҳам очилди. Сувни ётиш чуқурлиги 2,7 м, қатламни қалинлиги 1,4 м дан иборат.

Қуруклик қолдиғи 3,8 г/л, сув аччиқ-шўр бўлиб, фақатгина молларни суғориш учун яроқли ҳисобланади.

Хулоса.

Олиб борилган гидрогеологик синов ишлари натижасида қуйидаги хулосаларини қилиш мумкин:

- коннинг шимолий, ғарбий ва шарқий қисмларида ер ости сувларининг минерализацияси нисбатан кам миқдорни ташкил этганлиги (3-5 г/л) ва жанубий қисмларидаги карьерларда ер ости сувларининг минерализациясини ошиб бораётганлигини (5-10 г/л) ва ер ости сув сатҳини шимолдан жанубга қараб пасайишиб боришини ҳисобга олиш натижасида, кон бўйича ер ости сувларини озикланиш манбаи шимол томондан Букантау тоғи бўлиши мумкинлиги бўйича фикрга келинди;

- кон бўйича ер ости сувларини асосий озикланиш манбаи Қорашох свитасига мансуб бўлган дарзланган қумтош-сланцлар ҳисобига ер остига сингиб бораётган атмосфера ёғинлари деб ҳисоблаш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Абдуазимова З.М., Пяновская И.А., Пятков К.К., Пак Р.С. О непрерывности разреза докембрия и кембрия и возрасте тайманской свиты в Тамдытау. «Узб. геол. журн.» №1, 1973.
2. Пятков К.К., Бухарин А.К., Тектоническое строение территории Кызылкумов. Тр. главгеол. Уз ССР, сб.2, госгеолтехиздат, М.,1982.
3. Рахматуллаев Х.Р. Низкотемпературные постмагматические формации Центральных Кызылкумов (горы Букантау, Кокпатас и др.) и их рудоносность. Автореф. канд. дисс., Ташкент 1961.
4. Рахматуллаев Х.Р. О некоторых особенностях локализации золоторудной минерализации Кокпатас. «Узб.геол. журн.», 1964, №1.